

№ 33 (2023) С. 187–192
National Academy of Fine Arts and Architecture
Collection of Scholarly Works
«Ukrainian Academy of Art»
ISSN 2411–3034
Website: <http://naoma-science.kiev.ua>

УДК 75.071.1(477)«19»Криволап+75.071.1(438)«19»Новосельський
ORCID ID: 0000-0003-1365-7581
DOI <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2023-33-21>

Вікторія Мазур

кандидат мистецтвознавства, доцент,
декан факультету теорії та історії мистецтва
Національна академія образотворчого
мистецтва і архітектури,
viktoriya.mazur@naoma.edu.ua

АНАТОЛІЙ КРИВОЛАП І ЄЖИ НОВОСЕЛЬСЬКИЙ: МИСТЕЦТВО, ЩО ЄДНАЄ

Анотація. *Мета статті* привернути увагу до колористичного та ідейно-змістовного наповнення храмових комплексів. Охарактеризувати манеру й індивідуальну художню мову кожного з них.

Методи дослідження. Для проведення дослідження було застосовано історичний і порівняльний методи, а також мистецтвознавчі методи образно-стилістичного і формального аналізу.

Результати. У статті розглянуто особливості монументального оздоблення храмів кінця ХХ – початку ХХІ ст. на теренах України та Республіки Польщі. Йдеться про творчий доробок провідних майстрів українського та польського сучасного мистецтва: Анатолія Криволапа й Ігоря Ступаченка (у церкві Покрови Богородиці в с. Липівка Макарівського району Київської області, Україна) та композиційне вирішення інтер'єру церкви Різдва Богородиці (УГКЦ) у м. Білий Бір (Республіка Польща) художником Єжи Новосельським та архітектором Богданом Котарбою. Стаття ґрунтується на дослідженні двох комплексів сучасної сакральної архітектури, які споруджені на територіях різних держав: церква Покрови Богородиці – в Україні (з оздобленням художників А. Криволапа та І. Ступаченка), а церква Різдва Богородиці – у Польщі (оздоблення цього храму є результатом творчої співпраці Є. Новосельського з архітектором Б. Котарбою).

Висновки. З'ясовано, що постать А. Криволапа фактично вписує українське церковне мистецтво у контекст розвитку сучасного українського і європейського мистецтв. Спільність пошуків і художня мова єднає його з Є. Новосельським. У Польщі та Україні створені споріднені шедеври. Сучасне мистецтво України – частина світової культури. Майбутнє українського мистецтва у взаємодоповненні мистецькими надбаннями культури українського й польського народів.

Ключові слова: сучасне мистецтво, образотворче мистецтво України та Польщі кінця ХХ – початку ХХІ ст., архітектура, монументальне церковне (сакральне) мистецтво, опорядження церкви, синтез, художник Анатолій Криволап, художник Ігор Ступаченко, художник Єжи Новосельський, архітектор Богдан Котарба.

Viktoriya Mazur

Assoc. Prof. Candidate of Art History (Visual Arts)

Faculty of Theory and History of Arts

The National Academy of Fine Arts and Architecture in Kyiv

viktoriya.mazur@naoma.edu.ua

ANATOLIY KRYVOLAP AND JERZY NOWOSIELSKI: ART THAT UNITES

Abstract. *The purpose of this article is to direct attention to the coloristic and ideological content of the temple complexes. The manners and individual artistic language of each of the masters who created exquisite church spaces are singled out.*

Methods. *This research has been conducted using the historical and comparative methods, as well as the art critic approaches of figurative, stylistic and formal analysis.*

Results. *The article examines the peculiarities of church monumental decoration of the late 20th and early 21st centuries on the territory of Ukraine and the Republic of Poland in the creative style of leading masters of Ukrainian and Polish Contemporary art. The art of Anatoly Kryvolap and Ihor Stupachenko in the Church of the Intercession of the Virgin Mary in the village of Lypivka (Makariv district, Kyiv region, Ukraine). Works of art and compositional design of the interior of the Church of the Birth of the Blessed Virgin Mary in Bily Bor (Poland) by Jerzy Nowosielski and architect Bohdan Kotarba. This article is based on research of two complexes of Contemporary sacred architecture in Ukraine and Poland: the Church of the Virgin Protectress at the village of Lypivka (Makariv region, Kyiv Oblast, Ukraine) with decorated by artists Anatoly Kryvolap and Ihor Stupachenko, and the Church of the Birth of the Blessed Virgin Mary at Bialy Byr (Poland) whose decorated are the result of creative cooperation of Jerzy Nowosielski with architect Bohdan Kotarba.*

Conclusions. *It was found that the figure of Anatoly Kryvolap actually fits Ukrainian church art into the context of the development of Contemporary Ukrainian and European art. Anatoliy Kryvolap and Jerzy Nowoselski are united by a common search and an artistic language. Related masterpieces were created in Poland and Ukraine. Contemporary art of Ukraine is part of world culture. The future of Ukrainian art in the mutual complementation of the artistic heritage of the culture of the Ukrainian and Polish peoples.*

Key words: *Contemporary art, Fine art of Ukraine and Poland of the late 20th and early 21st centuries, architecture, monumental church (sacred) art, decorated of the church, synthesis, artist Anatoly Kryvolap, artist Igor Stupachenko, artist Jerzy Nowoselski, architect Bohdan Kotarba.*

Постановка проблеми. Стаття підготовлена з урахуванням сучасної ситуації в Україні. Актуальність дослідження зумовлена тим, що під час повномасштабного вторгнення росії в Україну постраждали й перебувають під постійними обстрілами й бомбардуваннями з боку загарбників безліч об'єктів української культурної спадщини. Тому збереження нашої спадщини, зокрема храмів — одне з найважливіших завдань сьогодення.

Предметом дослідження обрано церкву Покрови Пресвятої Богородиці (с. Липівка Макарівського району Київської області), чия архітектура й опорядження є одними з найцікавіших у сучасному українському церковному мистецтві. Роботи у цьому храмі виконані відомим українським художником А. Криволапом (з колегою-монументалістом І. Ступаченком). Меценат комплексу — українець польського походження Богдан Батрух.

Під час дослідження нами зроблена спроба провести паралель між манерою опорядження храму Покрови Пресвятої Богородиці в Україні (роботу виконали художники

А. Криволап та І. Ступаченко) і церкви Різдва Пресвятої Богородиці у Польщі (опорядження польського художника українського походження Є. Новосельського та архітектора Б. Котарби), що створені за підтримки Богдана Батруха.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Монументальним творам художників А. Криволапа та І. Ступаченка присвячено низку досліджень, зокрема кураторський проєкт художньої виставки «Українська ідентифікація. Анатолій Криволап, Ігор Ступаченко. Розписи церкви Покрова Пресвятої Богородиці» [1]. До вирішення проблеми мистецтвознавчого аналізу розписів долучалася українська дослідниця, мистецтвознавець, куратор, арткритикиня Олеся Авраменко [2; 3, с. 21–32]. Слід зазначити, що художнім особливостям опорядження церкви й пошкодженням, нанесеним розписам церкви російськими вандалами-окупантами присвячена її публікація «Енергія чистого кольору. Розписи церкви Покрова Пресвятої Богородиці в селі Липівка (2014–2022)» за 2022 рік. Значну увагу

авторка приділяє колористичному вирішенню опорядження церкви Покрови Пресвятої Богородиці у с. Липівка Макарівського району Київської області під час війни [4, с. 21–28].

Окремо долучено матеріали з інтерв'ю Б. Батруха [5]. Неоціненною джерельною базою для дослідження стало інтерв'ю А. Криволапа, дане авторці статті у 2021 році [6]. Доречно долучити до дослідження те, що було сказано Анатолієм Криволапом в інтерв'ю дослідниці сучасного мистецтва К. Яковенко [7].

Стаття підготовлена з урахуванням досліджень провідних польських вчених, присвячених життю і творчості Є. Новосельського [8; 9; 10].

Мета статті – розглянути особливості художньої мови митців А. Криволапа та І. Ступаченка в опорядженні церкви Покрови Пресвятої Богородиці (с. Липівка Макарівського району Київської області) та особливості художньої манери Є. Новосельського в опорядженні церкви Різдва Пресвятої Богородиці (у м. Білий Бір Західнопоморського воєводства Республіки Польща).

Виклад основного матеріалу. У статті увагу зосереджено на двох сучасних сакральних комплексах двох сусідніх держав: України та Республіки Польщі – церкви Покрови Пресвятої Богородиці та церкви Різдва Пресвятої Богородиці. Акцент зроблено на монументальних творах обох храмів у контексті їхнього концептуального та колористичного вирішення. Інтерес до цієї проблематики полягає в тому, що меценатом обох комплексів став українець польського походження Б. Батрух. З українською греко-католицькою церквою Різдва Пресвятої Богородиці його пов'яже парафіяльне життя. Про церковну громаду цього храму він зазначав: «Особлива тим, що вона автентична. Ця парафія консервативна і сучасна водночас» [5]. Саме ця думка знайшла своє відображення і в стильових особливостях, у концептуальному й живописному вирішенні опорядження храму у Білому Борі, і в бажанні запросити до співпраці польського художника українського походження Є. Новосельського з архітектором Б. Котарбою.

Для мецената не важила приналежність церкви до тієї чи іншої конфесії – церква Різдва Пресвятої Богородиці належала до УГКЦ, а церква Покрови Пресвятої Богородиці – до Київського (на час інтерв'ю) патріархату Української православної церкви. Зазвичай громади у церквах УГКЦ досить відкриті для новаторства в опорядженні церков, натомість православні церкви, досить непевно

сприймають новації. Меценат зауважує, що йому «...подобається, коли щось провінційне перетворюється на глобальне» [5].

Так склалося, що наші країни, їхня культура і творчість провідних художників А. Криволапа (з колегою – монументалістом І. Ступаченком) і Є. Новосельського (з архітектором Б. Котарбою) пов'язані постаттю донатора.

Цікавим є нове трактування опорядження церковного простору, коли особливу увагу приділено експресії кольору в інтер'єрі православного храму. Колористичне вирішення інтер'єру виконав А. Криволап – сучасний український митець (до речі, найдорожчий за продажем своїх полотен), мислитель, академік Національної академії мистецтв України, котрий ніколи не навчався іконопису.

А. Криволап висловлюється через мистецькі твори, відтворює образи української природи, яка стає для нього засобом для передачі тих відчуттів, які він отримує від споглядання пейзажів Центральної України та українських Карпат. Найбільше хвилює художника колористичне вирішення заходу сонця, щоразу неповторне й магічне. Насиченість кольорів, їхні градації й межі. Полотно А. Криволапа – це простір і свобода, виражені у прагненні митця працювати з емаллями, які дають змогу отримати бажаний ефект від гри світла й тіні, граней і градацій кольорів, переливів, плинності і граней колористичних плям. Полотно митця з великими фарбовими плямами передають диво людського існування. Чистота кольорів заворожує його, червоний колір, як не дивно, заспокоює автора. Майстер у кольорі намагається надати інтер'єрові святковості, урочистості й вишуканості. Колорист А. Криволап спілкується з глядачем через гру кольорів: жовтого, синього, зеленого та червоного, котрі розміщені на золотому тлі й вигідно контрастують між собою. Колір наділений певною силою, експресією виражальних засобів залежно від образу та сюжету сцен розписів. Експресивна манера художника уможливує моделювання кольором, збагачує твори змістом і красою. Незвичні ефекти поєднання кольорів на полотні виявилися настільки привабливими для нього, що він вирішив присвятити свій творчий пошук саме кольорові і його гармонії на полотні, переходам кольорів та їхньому взаємовпливу. Митець спонукає нас до отримання насолоди від споглядання природних кольорів заради єдиної мети – захопити спостерігача зосередитись на невловимій

колірній грі, відчуті дивну тишу церковного інтер'єру, де один колір динамічно на площинах переходить в інший. У різних сценах різний настрій і стиль створюють різну атмосферу, ефектно впливаючи на глядача, даючи відчуття простору церкви, де одна релігійна композиція вирізняється від іншої ідейним наповненням та стилістичним вирішенням. Надана інтер'єрові храму тріумфальність та урочистість вигідно контрастує з аскетичним фасадом традиційного візантійського однокупольного храму.

Нагадаємо, що компонування сюжетів у церкві Покрови Пресвятої Богородиці належить монументалісту І. Ступаченкові, а колористичне й емоційне навантаження сцен – то частина А. Криволапа. Колір стає основним засобом для вираження почуттів художника, який використовує чисті і яскраві тони.

Колір є основним виражальним засобом і для Є. Новосельського – він талановито використовує його в опорядженні церкви Різдва Богородиці у селі Білий Бір. Тут необхідно зауважити, що А. Криволап не брав за основу концепцію Є. Новосельського й не наслідував його манеру, про що наголосив у нашому інтерв'ю від 04.10.2021 року [6].

Є. Новосельський – художник, мислитель, теолог, професор Академії мистецтв у Кракові. Автор мистецьких творів в опорядженні сакральних споруд та творів іконопису. Художникові вдалося віднайти баланс між польською та українською культурами. Він, як і А. Криволап, поєднав у своїй манері візантійську традицію з сучасними тенденціями в мистецтві.

Унікальний талант митця виявляється у своєрідному трактуванні образів святих, як окремих, так і в комплексі, цілісному вирішенні опорядження храмів сучасності, лаконічності іконографічного та колористичного вирішення.

У фасадній частині церкви у Білому Борі Є. Новосельський прагнув продовжити концепцію опорядження внутрішньої частини храму. На його думку, «Фасад має бути другим іконостасом, бо раз у рік, на Різдво Пресвятої Богородиці, туди приїжджає багато людей і треба правити зовні» [8].

Монументальним творам Є. Новосельського присвячено низку праць, зокрема дослідження К. Черні, котра особисто спілкувалася з художником і є куратором проекту виставки «Сучасна ікона – Єжи Новосельський», що пройшла в основних містах України й була

присвячена діяльності художника упродовж життя [8].

Обидві постаті – високоосвічені особистості – є символами нації та культури. Майстри досліджували колір, а форма і колір завжди були наділені для них своєю емоційною складовою. Є. Новосельський розробив власну систему іконопису завдяки освіті, здобутій під час перебування у Свято-Успенській Унівській лаврі Студійського уставу у 1942–1943 роках. Одним з найуразливіших моментів у юності для Є. Новосельського (за К. Черні) стало знайомство з колекцією ікон Національного музею у Львові, що вплинуло на його рішення стати художником [8].

А. Криволап був вражений часовими нашаруваннями й темними колористичними вирішеннями ікон, які споглядав в інтер'єрах храмів росії. Згодом це вплинуло на вибір і вирішення колористичної гами опорядження церкви Покрови Пресвятої Богородиці. Митець прагнув наситити опорядження цього храму «дзвінким» кольором, – аби воно не було позначене суворістю, властивою храмам Підмосков'я, які бачив у юності, а натомість загальним настроєм і колористикою нагадувало давні храми України-Русі, – зокрема, містичне мозаїчне зображення Оранти на золотому тлі у Софійському соборі Києва. Така його налаштованість вилилася у серію творчих експериментів, спрямованих на вибір золотого тла для проекту розписів церкви Покрови у селі Липівка. Саме воно стало основою для єдиного колористичного вирішення церкви.

Натомість Є. Новосельський відмовився від золотого тла, але «...використовував ранні християнські джерела й естетику авангарду та знову позбавив ікону реальності, вдихнув в неї новий подих» [8]. Обидва художники не деталізують образи, а надають перевагу загальному трактуванню площин, і в такий спосіб підкреслюють сакральність образів.

Слід також зазначити, що А. Криволап працює над опорядженням храму у Липівці безкоштовно як митець широкого мистецького діапазону із самобутнім образним мисленням, який відчуває ту велику місію художника, яка існувала в усі епохи, віддаючи у такий спосіб дань Богові.

Техніко-технологічні особливості розписів церкви Покрови Пресвятої Богородиці вимагали особливого підходу митця до збереження розписів. А. Криволап додатково захистив фарбовий шар за допомогою авторської техніки, що сприятиме збереженню розписів [6].

Висновки. Варто зауважити, що завдяки талановитості художників та освіченості священників за тридцять років відновлення незалежності України з'явилися неймовірні взірці опорядження наших церков. Художники сучасної України вдало віднаходять баланс між релігійним і світським мистецтвом. Унікальним також є те, що інтер'єри сакральних споруд західних областей України позначені творчим пошуком митців у сучасному релігійному мистецтві, – виявляються вони в іконописі та розписах церков. Натомість у центральних областях України подібні сміливі проекти ми можемо спостерігати нечасто. Це, найімовірніше, пов'язане з неготовністю громад до сприйняття творчих пошуків митців в опорядженні інтер'єрів церков. Тому маємо лише поодинокі приклади вдалої співпраці художників-новаторів, громади, священників та донаторів.

Сучасне мистецтво України змогло пройти шлях визначення самоідентичності і становлення

у досить стислий період, увійшовши до історії сучасного європейського мистецтва – свідченнями цього є продажі полотен провідних сучасних українських художників на аукціонах «Christie», «Phillips de Pury», «Bonhams» тощо.

Постать А. Криволапа фактично вписує українське церковне мистецтво у контекст розвитку сучасного українського й європейського мистецтва. Спільність пошуків і художня мова єднає А. Криволапа з Є. Новосельським. У Польщі та Україні створені споріднені шедеври. Сучасне мистецтво України – частина світової культури. Майбутнє українського мистецтва у взаємодоповненні мистецькими надбаннями культури українського й польського народів.

Перспективи використання результатів дослідження. Матеріали запропонованої статті сприятимуть подальшому дослідженню церковного мистецтва України кінця ХХ – початку ХХІ століть й популяризації українського сучасного мистецтва.

Список використаних джерел

1. Українська ідентифікація. Анатолій Криволап, Ігор Ступаченко. Розписи церкви Покрова Пресвятої Богородиці. Anatoly Kryvolap. URL: <https://anatolykryvolap.com/creation/view/59> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Авраменко О. Анатолій Криволап, Ігор Ступаченко. Покрова. Крок I / ІПСМ НАМ України. Київ : Фенікс, 2019. 88 с.
3. Авраменко О. Сакральний живопис в Україні ХХІ століття. (Розписи церкви Покрова Пресвятої Богородиці в селі Липівка Анатолієм Криволапом та Ігорем Ступаченком. 2014–2019 роки). Мистецтвознавство України. Київ, 2019. № 19. С. 21–32.
4. Авраменко О. Енергія чистого кольору. Розписи церкви Покрова Пресвятої Богородиці в селі Липівка (2014–2022). Антиквар. 2022. № 4. С. 21–28.
5. Климончук О. Богдан Батрух: «Люди думають: якщо я буду церкву в селі, то спокутую якісь тяжкі гріхи». Інтерв'ю з України. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2014/04/14/bohdan-batruk/> (дата звернення: 10.03.2023).
6. Розмова з Анатолієм Криволапом (04.10.2021) : [звукозапис]. Київ, 2021. Особистий архів В. Мазур.
7. Яковленко К. Анатолій Криволап: “Кожен художник народжується з власним кольором”. LB.ua. Дорослий погляд на світ. URL: https://lb.ua/culture/2019/06/09/429096_anatoliy_kryvolap_kozhen_hudozhnik.html (дата звернення: 30.09.2022).
8. Czerni K., Curzydło M. Nowosielski w Małopolsce. Sztuka sakralna. Zdjęcia. URL: <https://d-nb.info/1216420939/34> (date of access: 30.09.2022).
9. Dziurdzińska N. W Kijowie otwarto wystawę „Współczesna ikona – Jerzy Nowosielski”. dzieje.pl. Portal historyczny. URL: <https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/w-kijowie-otwarto-wystawe-wspolczesna-ikona-jerzy-nowosielski> (date of access: 30.09.2022).
10. Januszewski W. S. The Colors of the Ineffable—Jerzy Nowosielski's Monumental Works as a Contemporary Search for Sacred Space. MDPI. URL: <https://www.mdpi.com/2076-0752/10/4/68> (date of access: 30.09.2022).

References

1. Ukrainka identyfikatsiia. Anatolii Kryvolap, Ihor Stupachenko. Rozpisy tserkvy Pokrova Persviatoi Bohorodytsi. [Ukrainian identification. Anatoly Kryvolap, Ihor Stupachenko. Paintings of the Church of the Intercession of the Virgin Mary] Anatoly Kryvolap. URL: <https://anatolykryvolap.com/creation/view/59> [in Ukrainian].
2. Avramenko, O. (2019). Anatolii Kryvolap, Ihor Stupachenko. Pokrova. Krok I [Anatoly Kryvolap, Ihor Stupachenko. Virgin Protectress. Step I] / IPISM NAM Ukrainy. Kyiv : Feniks [in Ukrainian].

3. Avramenko, O. (2019). Sakralnyi zhyvopys v Ukraini XXI stolittia. (Rozpysy tserkvy Pokrova Presviatei Bohorodytsi v seli Lypivka Anatoliem Kryvolapom ta Ihorem Stupachenkom. 2014–2019 roky). [Sacred art in Ukraine XXI th c. (Paintings of the Church of the Virgin Protectress at the village of Lypivka (Makariv region, Kyiv Oblast, Ukraine) Anatoly Kryvolap and Ihor Stupachenko. 2014–2019 years] *Mystetstvoznavstvo Ukrainy*, 19, Kyiv, 21–32 [in Ukrainian].
4. Avramenko, O. (2022). Enerhiia chystoho koloru. Rozpysy tserkvy Pokrova Presviatei Bohorodytsi v seli Lypivka (2014–2022) [Pure color energy. Paintings of the Church of the Virgin Protectress at the village of Lypivka (2014–2022)]. *Antykvary*, 4, 21–28 [in Ukrainian].
5. Klymonchuk, O. Bohdan Batruk: «Liudy dumaiut: yakshcho ya buduui tserkvu v seli, to spokutuiu yakis tiazhki hriky» [“People think: if I build a church in the village, I will atone for some serious sins]. *Interviu z Ukrainy*. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2014/04/14/bohdan-batruck/> [in Ukrainian].
6. Rozмова z Anatoliem Kryvolapom [Interview with Anatoly Archive of V. Mazur] (04.10.2021) : [zvukozapys]. Kyiv, 2010. Osobystyi arkhiv V. Mazur [in Ukrainian].
7. Yakovlenko, K. Anatolii Kryvolap: “Kozhen khudozhnyk narodzhuietsia z vlasnym kolorom” [Anatoly Kryvolap: Every artist is born with his own color] LB.ua. Doroslyi pohliad na svit. URL: https://lb.ua/culture/2019/06/09/429096_anatoliy_kryvolap_kozhen_hudozhnik.html [in Ukrainian].
8. Czerni K., Curzydło M. Nowosielski w Małopolsce. Sztuka sakralna. Zdjęcia. URL: <https://d-nb.info/1216420939/34> [in Polish].
9. Dziurdzińska N. W Kijowie otwarto wystawę „Współczesna ikona – Jerzy Nowosielski”. *dzieje.pl*. Portal historyczny. URL: <https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/w-kijowie-otwarto-wystawe-wspolczesna-ikona-jerzy-nowosielski> [in Polish].
10. Januszewski W. S. The Colors of the Ineffable—Jerzy Nowosielski’s Monumental Works as a Contemporary Search for Sacred Space. *MDPI*. URL: <https://www.mdpi.com/2076-0752/10/4/68> [in English]

Подано до редакції 06.04.2023